

6. Шаўлякова, І. Ад літаратурна-мастацкай крытыкі да арт-журналістыкі / Ірына Шаўлякова // Літаратура і мастацтва. – 2007. – 9 лют. – С. 12–13.

Ірына Часнок

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (г. Мінск, Беларусь)

НАРАТЫЎНАЯ ДЫНАМІКА ПРОЗЫ КУЗЬМЫ ЧОРНАГА

Кузьма Чорны (Мікалай Раманоўскі) – прызнаны класік айчыннага прыгожага пісьменства. Майстэрства празаіка не ў апошнюю чаргу звязанае з наватарствам наратыўнай будовы яго твораў. Пры гэтым даследчыкамі літаратурнай спадчыны К. Чорнага неаднаразова адзначалася, што ў прозе пісьменніка пэўныя прыёмы пераходзяць з твора ў твор. Можна пагадзіцца са словамі на гэты конт А. Адамовіча: «Кожны твор яго – прыступка да наступнага. Нават больш: здаецца, што ўсё жыццё чалавек ішоў да галоўнага свайго твора і ўсё, што напісана ім, – толькі «матэрыял» да яго» [1, с. 240].

Падобнае можна сказаць і пра наратыўную арганізацыю: ужо ў ранніх апавяданнях К. Чорнага вылучаюцца наратыўныя прыёмы і стратэгіі, якія выкарыстоўваліся ў наступных, больш позніх раманах і апавесцях. Зыходзячы з усёй сукупнасці наратыўных прыёмаў у мастацкім цэлым і вылучэння дамінуючай наратыўнай асаблівасці, якая носіць важную інтэнцыянальную функцыю, вызначым наратыўныя стратэгіі беларускага класіка і прасочым іх развіццё на пэўных этапных зрухах.

У творчасці К. Чорнага, натхнёнай праграмай «Узвышша», вызначальнымі сталі два кірункі: устаноўка на ментальную падзейнасць (наратыўная катэгорыя, вызначаная В. Шмідам як незваротная змена ўнутранай сітуацыі персанажа [8, с. 13]) і агітацыйная стратэгія, што паступова перарасла ў спецыфічны метанаратыў, які вылучыўся з кантэксту савецкай літаратурнай традыцыі 1930–1940-х гг.

У ранніх апавяданнях «На граніцы» (1923), «На варце» (1923), «Маё дзела цялячае» (1923), «Будзем жыць» (1924), «Жалезны крык» (1924), «На беразе» (1924), «Пачуцці» (1926), «Хвоі гавораць» (1926) ужо яскрава выявіліся дзве згаданыя вышэй асноўныя наратыўныя дамінанты: устаноўка на ментальную падзейнасць і агітацыйная наратыўная стратэгія.

Ментальная падзейнасць дамінуе ў раманах «Сястра» (1927). Для аўтара ў творы на першым плане знаходзяцца духоўнае жыццё асобы, рост і развіццё чалавечай свядомасці. Найважнейшым у раманах з’яўляецца праблематызацыя і выяўленне ўнутраных пошукаў Ваці

Браніслаўца. Вылучаецца макрападзея – спасціжэнне чалавекам (Вацем) свету і сябе самога. Гэта макрападзея падтрымліваецца падзеямі, што фіксуюць змены адносінаў да Ваці з боку іншых персанажаў, а таксама пераменамі ў пункце гледжання нарацара. Напрыклад, важнымі ў «Сястры» з’яўляюцца напісаныя і прачытаныя / зразуметыя лісты, якія даюць імпульс для думак, затым – да выпявання матывацый для будучых учынкаў персанажаў, і ўрэшце – да змен у свядомасці, у жыццёвых пазіцыях герояў. Канфлікты ў рамане таксама выўляюцца непасрэдна праз унутраную падзейнасць: спачатку чытачу паказваецца ўспрыняцце героем нейкіх фрагментаў рэчаіснасці, пасля – яго эмоцыі, затым успаміны, думкі і, нарэшце, пераасэнсаванне, новае стаўленне да чагосьці (а ў перспектыве – да жыцця). Такая нарацыўная стратэгія – прадвесце мадэрнісцкай паэтыкі.

У рамане «Зямля» (1928), як і ў «Сястры», праблематызуецца ментальныя пошукі герояў; цэнтральнае месца належыць раскрыццю ўнутранага свету персанажаў. Аднак у «Зямлі» значнае месца займае знешняя падзейнасць. Яна пераплятаецца ў тэксце з падзейнасцю ўнутранай, што з’яўляецца нарацыўнай нормай для класічнага рэалізму.

У аповесці «Люба Лук’янская» (1936) вызначаецца агітацыйная нарацыўная стратэгія. У творы бачым выразную аўтарскую пазіцыю, ацэнку ўсяго, пра што раскажваецца. Калі ў шэрагу ранніх апавяданняў і раманых «Сястра», «Зямля» не было такога «ціску» на чытача, то ў гэтым творы з’яўляецца імкненне данесці адзіны правільны і магчымы пункт гледжання на падзеі. У тэксце ўсё расшыфроўваецца рэцыпіенту. Напрыклад, тлумачыцца цяжарнасць Любы, станоўчай гераіні, і яе адчуванне нейкай вінаватасці: «слабавольнаму вельмі лёгка ўбіць у свядомасць, што ён сусветны злачынец, хоць сапраўды ён чысты, як крынічная вада, і не мае за душой ніякай віны» [4, с. 198]. Аповесць увабрала ў сябе і тыя нарацыўныя прыёмы і асабівасці паэтыкі, якія пісьменнік выкарыстоўваў у сваіх ранніх творах – смела-суб’ектыўных, скіраваных да раскрыцця пачуццяў асобы. Аднак у цэлым традыцыйны для К. Чорнага псіхалагізм не робіць тэкст «Любы Лук’янскай» поліфанічным, а мае больш лакальнае прызначэнне.

Нягледзячы на агітацыйныя мэты, апраўданыя часам Вялікай Айчыннай вайны, у рамане «Пошукі будучыні» ўстаноўка на метанарацыю (феномен існавання канцэпцый, якія прэтэндуюць на ўніверсальнасць, дамінаванне ў культуры, «легітымуюць» пэўны лад мыслення [2, с. 459]) забяспечвае найперш выяўленне беларускай нацыі як асобнай, вельмі

моцнай, са сваёй уласнай гісторыяй. Гэтаму спрыяе тая «мы»-пазіцыя, што рэалізуецца менавіта праз беларускую фактуру, бо ўсе ключавыя падзеі і ідэі рамана лакалізаваныя ў айчынай прасторы.

Аналіз тэксту маштабнага рамана «Млечны Шлях» прыводзіць да высноў пра пэўную супярэчлівасць у ім пазіцыі наратара. Спачатку ў творы выяўляецца ўстаноўка ўбачыць у кожным чалавеку людскае, а пасля – паказаць, што ўсё ж немцаў, якія прыйшлі заваёўваць чужую зямлю, ніяк нельга называць людзьмі. Раман мае адназначнае вырашэнне, нягледзячы на знешні дыялагізм у яго пачатку. Аўтарская інтэнцыя нібы змяняецца напрыканцы твора, што выяўляецца і з дапамогай наратыўных прыёмаў. Метанаратыўная стратэгія ў дадзеным выпадку прывяла не да безумоўнай адпаведнасці савецкаму сацыялістычнаму рэалізму, а да стварэння сапраўднага нацыянальна-філасофскага рамана.

Кузьма Чорны ў сваёй творчай спадчыне акрэсліў новыя шляхі развіцця беларускай прозы. У яго тэкстах традыцыя не толькі стваралася і замацоўвалася, але і рухалася, а часам нават разбуралася: адбыліся якасныя змены ў плане нарацыі. Самі мастацкія формы і наратыўныя канструкцыі ў пэўныя перыяды імкнуцца да трансфармацыі, і тады наратыў абнаўляецца, ускладняецца, пашыраюцца пэўныя межы. У К. Чорнага атрымалася авалодаць высокай наратыўнай культурай, паволаму адкрыць свету беларуса і беларускае жыццё.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Адамовіч, А. Выбраныя творы / Алесь Адамовіч; уклад. і камент. Н. Адамовіч і М. Тычыны; прадм. М. Тычыны. – Мінск: Кнігазбор, 2012. – 608 с.
2. Коротченко, Е. П. Метанарратив / Е. П. Коротченко // Постмодернизм: энциклопедия / под ред. А. А. Грицанова, М. А. Можейко. – Минск, 2001. – С. 459–461.
3. Чорны, К. Збор твораў: у 8 т. Т. 1: Апавяданні. 1923–1927 гг. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1972. – 554 с.
4. Чорны, К. Люба Лук'янская / К. Чорны // Бацькаўшчына: Раман, апавесці: для ст. шк. узросту / прадм. М. А. Тычыны; маст. А. А. Карповіч. – Мінск: Юнацтва, 1989. – С. 159–190.
5. Чорны, К. Млечны Шлях / К. Чорны // Збор твораў: у 8 т. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1974. – Т. 6. – С. 169–228.
6. Чорны, К. Пошукі будучыні / К. Чорны // Выбраныя творы / уклад. і прадм. М. Тычыны; камент. М. Тычыны, Я. Янушкевіча. – Мінск: Беллітфонд, 2000. – С. 27–178.
7. Чорны, К. Раманы «Сястра», «Зямля» / К. Чорны // Збор твораў: у 8 т. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1973. – Т. 3. – 533 с.
8. Шмид, В. Нарратология / В. Шмид. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.